

Києва. В другім — емуляція, суперництво київської Ігорової династії з родиною Свенельда, одного з найвизначніших київських воєвод. До нас дійшло кілька епізодів з сих двох паралельних циклів, які переплітались між собою тому, що Свенельд держав Деревську землю з руки київського князя, і він і його сім'я не завсіди ясним, але, очевидно, дуже сильним способом були вмішані в київсько-деревські усобиці. Різні редактори «Повісті», очевидно, налягали то на одні, то на другі епізоди, робили зміни, доповнення, пропуски, препарували і розмішували епічний матеріал своїми політичними і морально-дидактичними міркуваннями і в результаті подали нам дуже мізерні уривки, в дуже гіркім стані.

Як вихідний епізод з циклу війн київської дружини з «окольніми» племенами в первісній чи в одній з найстарших редакцій «Повісті временних літ» розповідалась історія війни Ігоря з деревлянами і уличами. Війна з деревлянами пізнішими редакторами була перенесена на Олега чи пропущена тому, що перед тим сказалося про війну його з деревлянами. Війна з уличами через якийсь недогляд була упущена пізнішими редакторами і зосталася в новгородськім варіанті¹:

«Воював Ігор на деревлян і уличів, і не піддавався йому один гóрод іменем Пересічен, сидів Ігор коло нього три роки і заледво взяв його. Сиділи уличі по Дніпру нижче, а по сім перейшли межі Бог і Дністер і сіли там. І прилучив Ігор уличів, і наложив на них дань, і дав її Свенельдові. І деревську дань дав йому ж».

Не може бути сумніву, що в усній традиції ці війни з деревлянами і уличами, зведені літописцем до сухої, лаконічної фрази, існували як епічна повість, прозаїчна чи співана або рецитована, одним словом, ритмована. Фраза про трилітнє «сидження» Ігоря під Пересіченом зовсім виразно вказує на епічну тему своєрідної троянської війни, правдоподібно прикрашену різними подробицями, подібними до тих, які в нашій традиції зв'язалися з облогою Коростеня і Корсуня.

Другий епізод відкривається наріканням дружини з приводу передачі Свенельдові деревської дані:

«И рѣша дружина Игореви: «Се даль еси единому мужеви мно́го; отроци Свѣнелѣжи изодѣлися суть ору́жьемъ и порты, а мы нази. Да поиди, княже, съ нами въ дань, да и ты добудеши и мы!» И послуша ихъ Игорь».

И приспѣ осень, и нача мыслить на Деревляны, хотя примыслити болшую дань. [Тут повторення, наслідком переробок тексту].

Иде въ Деревы въ дань и примысляше къ пѣрвой дани, а насиляше имъ, и мужи его».

¹ Пор. реконструкційні уваги Шахматова.— Разыск., с. 102.

Шахматов виставив здогад, що в первіснім тексті тут було оповідання, як Свенельдів син Мстислав, прозваний Лютим, інакше Мстиша, інакше Лют, виступив проти Ігоря й його дружини в інтересах своєї дружини, котрій був віддав сю дань Ігор. Разом з деревлянами він погромив Ігоря й його дружину, і сам Ігор наложив головою. Се опирається, одначе, тільки на деякій подібності імен Свенельдового сина Мстиші (про котрого літопис нічого не говорить, крім голої згадки, що був такий) й імені деревського князя в Длугошевій «Хроніці». Він називається тут не Мал, як в літопису, а Nyszkina, або Myszkupa, і Шахматов пропонував се вважати варіантом літописного Мстиші. Се не так легко (див. деякі мої міркування в «Історії»); але що тут міг бути якийсь конфлікт з Свенельдовою дружиною і що він був темою епічного оброблення, се зовсім можливо. Він, одначе, пропав в літописнім тексті. Тільки углиблюється тема хапчивості Ігоря, котрого так розлакомила його дружина:

«И возмя дань, и поиде въ свой городъ. Идуцю же ему въспясть, размысли и рече дружинъ своей: «Идете вы съ данью домови, а язъ въвзращюся и похожо еше». И пусти дружину свою домови, с маломъ же дружини въвзратися, желая болшая имънья: Слышавше же Древляне, яко опять идеть, съдумавше Древляне съ княземъ своимъ Маломъ, и ркоша: «Аще ся въвадить волкъ въ овцъ, то относятъ по единой все стадо, аще не убьютъ его. Тако и сей: аще не убьемъ его, то вси ны погубить». И послаша къ нему глаголюще: «Почто идеши опять? Поималъ еси всю дань!» И не послуша ихъ Игорьъ. И шедше изъ города Искоростъня Древляне убиша Игоря и дружину его».

Се доволі рідка в нашій літописній традиції нота: оправдання повстання «примучених» проти київського князя-насилника і його дружини. Ми, правдоподібно, завдячуємо його якомусь творові про захланного київського князя, зложеному в інтересах Свенельжого роду, покривдженого династією і представленого в нім оборонцем покривдженої деревлянської людності від княжої захланності. Таким духом дружинного протесту проти нездар-князів, як ми побачимо, перейнята билинна традиція. В літописній він проривається особливо при конфліктах різних дружинних груп, як ми бачили вище при огляді літописного оповідання 1093 р.

В оповіданнях, переказаних літописом в зв'язку з смертю Ігоря, сі фрагменти протидинастичного твору переплітаються переказами вповні лояльного характеру, які цілком ігнорують вини Ігоря, а величають помсту його вдови Ольги і погром, заданий нею деревлянам. Деревляни, як іншіми разами печеніги, представляються дурнями, котрих вчать розуму «смысленні» київські князі і мужі. Деревляне триумфують:

«Се князя рускаго убихомъ, поимемъ княгиню его Олгу за князь свой Малъ, и Святослава, и створимъ ему якоже хоцемъ».

Ольга намовляє їх послів повеличатися перед киянами, жадати, аби їх несли перед княгинею в човнах. Кияне покірно виконують сі капризи:

Ркоша же кияне: «Намъ неволя! Князь нашъ убитъ, а княгиня наша хоцеть за вашъ князь!» И понесоша я въ лодыи. Они же сидяху въ перегбъхъ и въ великихъ сустугахъ гордящесея».

Ольга задоволяє амбіцію своїх київських підданців, немилосердно використовуючи глупоту і довірливість сих глухих поліщуків, справляючи їм криваві поминки по чоловіку. Літописне оповідання в різних редакціях збирає і накладає одне на одне кілька таких оповідань:

Ольга закопала живцем деревських послів, що приходили її сватати.

Вона спалила живцем найкращих старшин їх, пославши митися до лазні.

Перебила на поминальнім пиру силу деревлян, коли вони повпивались.

Спалила підступом місто Іскоростень, виманивши у нього голубів і горобців як дань і потім пустивши з запаленою сірою.

Сухомлинов вказав свого часу паралельні мотиви в скандинавських сагах: про Стіра ісландця, як він спалив в гарячій лазні небезпечних женихів його доньки, і про Ярославового зятя Гаральда, що спалив місто в Сицилії, наловивши птахів, що гніздилися в нім, і пустивши їх з огнем до міста. Він же завважив оповідання чеської хроніки Даліміля, що татари здобули Київ «голубами». Деякі балканські паралелі вказав Халанський. Коробка недавніми часами опублікував переказ з-під Іскоростеня про спалення сього міста Ольгою, але настільки близький до літописного оповідання, що се викликає підозріння щодо його народності (див. «Історія», I, с. 449). Загалом в нашій усній традиції досі не викрито мотивів, близьких до сих літописних оповідань, хоч трудно сумніватися в тім, що вони в ній були.

Під сими оповіданнями про Ольжину помсту і деревську недотепність загубилась тема про конфлікт Ігоря з Свенельдовою родиною, котрою була уведена ся деревська історія в літопис. З нею пропали, мабуть, і подробиці смерті Ігоря (я вище вказав, що тут могли загубитись і сліди закінчення першої редакції «Повісті»). Обезкровлений, обезбарвлений фінал сеї історії, мабуть, виступає потім в короткій звістці про смерть Свенельдича Люта, уведений до літопису одним

з пізніших редакторів (див. нижче), але кінець кінцем її розвій для нас затратився.

Старий мотив про те, як київські князі вміли натягати греків на багаті дарунки і дані прохоплюється в побожнім оповіданні про Ольжине охрещення. Візантійський цісар сватає Ольгу й дає їй багаті дарунки («дары многы: золото и сребро, паволокы, сосуды разноличныя»). Ольга дари бере, але сватання збуває різними хитрими викрутами (очевидно, се вже під руками книжників вони набирають тої канонічної казуїстики, з котрою виступають у літописі: в усній традиції сі викрути мусили мати інший характер). За дари обіцяє віддарувати його українськими «сирівцями» («челядь, и воскъ, и скору, и воя многы в помощь»). Але коли розлакомлений цісар присилає по те все своїх послів, Ольга відправляє їх з нічим: каже цісареві прийти за тим усім самому до Києва та постояти на Почайні стільки, скільки вона простояла в царгородському порті.

В літописнім оповіданні про Святослава ще ясно брентя ноти величавої дружинної епопеї, на жаль, сильно обезбарвленої книжним переповідженням. Місцями тільки виступають фрагменти неткнені чи менше рушені його рукою:

«Кънязю Святославу възрастьшю и възмужьшю, нача воя съвокупляти многы и храбры.

Въ бо и самъ хоробръ и легокъ, хотя аки пардусъ.

Войны многы творяще, а възъ по собъ не вожаше.

Ни котла [имяше] ни мясь варя,

Ни по тонку изръзавъ конину,

или звѣрину,

или говядину —

не углехъ испекъ ядыше.

Ни шатра имяше.

Но подъкладъ постлавъ, и сѣдло въ головахъ,

[Тако почиваше]

И посылаша къ странамъ глаголя: «Хочю на вы ити».

В ламаних скобках додаю, що приблизно могло бути з огляду на загальний характер ритму, а в круглих те, що додано, мабуть, літописцем для пояснення:

«Прииде Святославъ Переяславцю и затворишася Болгаре въ городъ.

И изльзоша Болгаре на съчу противу Святославу, и бысть съча велика, и одоляху Болгаре.

И рече Святославъ воємъ своимъ: «Уже намъ сѣдъ пастя! Потягнѣмъ мужскы, братие и дружино!»

И къ вечеру одолѣ Святославъ, и възя градъ копьемъ, и рече: «Се городъ мой!»

И посла къ Грекомъ, глаголя: «Хощю на вы ити, и възяти градъ вашъ, яко и сий».

И рѣша Греци: «Мы не дужи противу вамъ стата, но возми дань на насъ [на себе] — и на дружину свою.

Повѣжете ны, колько васъ, да вдамы по числу на главы». И рече имъ Святославъ: «Есть насъ 20 тысящъ». И пререче 10 тысящъ — бѣ бо Руси 10 тысящъ только. И пристройша Греци 100 тысящъ на Святослава, и не даша дани. И поиде Святославъ на Греки, и изидоша противу Руси. Видѣвше Русь, убояша ся зѣло множества вои. И рече Святославъ: «Уже намъ нѣкамо ся дѣти, волею и неволею стати противу!

Да не посрамимъ землѣ Русьскыѣ, но ляжемы костыми. Мъртвыи бо срама не имамъ, Аще ли побѣгнемъ, срамъ имамъ! Не имамъ побѣжати, но станемъ крѣпко, [Станите крѣпко вси], азъ же предъ вами поиду, Аще моя глава ляжетъ, то промыслите собою!» И рѣша вои: «Идеже глава твоя, ту и своя главы сложимъ!» И исполчиша ся Русь и Греци противу, и бысть съча велика, И сразиста ся полка, и оступиша Греци Русь, И одолѣ Святославъ, и бѣжаша Греци. И поиде Святославъ къ граду, воюя и грады розбивая (иже стоять пусты и до днешняго дне) И посла царь, глаголя сице: «Не ходи къ граду, възьми дань на насъ, еже хошеши». (За маломъ бо бѣ не дошелъ Цареграда). И даша ему дань. Имашеть же и за убиенныя глаголя яко: «Родъ его возьметъ». Възя же и дары многы и возвратися въ Переяславецъ съ похва- лою великою».

Се один з варіантів уже звісної нам теми про багату дань, узяту з греків.

На тему Святославової мови до дружини маємо інтересний варіант в одній редакції т. зв. «Моленія Данила»: «Яко рече Святослав, син Ольжинь, идя на Царьградъ съ малою дружиною: «Не вѣдомо ны есть, братие, ити: граду ли отъ насъ плѣнену быти, или будетъ намъ отъ града погибнути. Аще Богъ по нас, то кто на ны?» (вар.: «Якоже Богъ повелитъ, тако и будетъ»). Остання фраза може і книжного походження, але цілий фрагмент може бути відгомонам якоїсь старої епічної традиції.

Щодо епізоду, який читається в теперішнім літописнім оповіданні, про те, як цар випробував вдячу Святослава, посилаючи йому різні дарунки, то ми знаємо його як самостійну епічну тему, котра приходить між іншими і в наших величальних піснях. Шахматов вважає се за «вставку» котрогось з пізніших редакторів; в дійсності се сполучення мотивів могло походити і від першого укладчика, але пробу вдачі Святослава, мабуть, треба вважати за самостійну тему, прилучену до основного епосу про Святославові походи. Паралелю маємо в оповіданні про Олега, котрого греки хочуть спокусити на їжу і вино, що виносять йому на знак покори з Царгороду, але мудрий Олег не приймає його, «бѣ

бо устроено съ отравою». Лицарський Святослав так само не спокушається на багаті дарунки і переконує греків в неминучості покори:

Съзва царь въ палату бояры своя и рече имъ: «Что створимъ, яко не можемъ стати противу ему?» И ркоша ему бояре: «Посли къ нему дары, искусимъ і, любезнивъ ли есть злату или паволокамъ?» Послаша къ нему злато и паволокы, и мужа мудра,— рѣша ему: «Глядай взора его, и лица его, и смысла его». Онъ же вземъ дары и прииде къ Святославу. И повѣдаша Святославу, яко придоша Греци съ поклономъ, и рече: «Въведите я сѣмо». И придоша и поклонишася ему, и положиша предъ нимъ злато и паволокы. И рече Святославъ, прочъ зря, отрокомъ своимъ: «Схороните!» Они же придоша ко царю, и съзва царь бояре. Рѣша же посланни, яко «Придохомъ к нему и вдахомъ дары, и не возрѣ на ня, и повелѣ схоронити». И рече единъ: «Искуси и еще, пошли ему оружье». Они же послушаша его и послаша ему мечъ и ино оружье. И принесоша ему мечъ, онъ же примъ, нача хвалити и любити и цѣловати царя. Придоша опять ко царю и повѣдаша ему вся бывшая. И рѣша бояре: «Лють сей мужъ хоцетъ быти, яко имѣнья не брежетъ, а оружье емлетъ. Имися по дань!»

Інший епос про Святослава, навпаки, ставиться до його военных подвиговъ більш критично. Коли перший величає Святослава з становища мандрівного дружинного лицарства, сей другий осуджує його діло з становища інтересів землі. Святославова охота до авантур, до багатих чужих країв, і занедбування своєї батьківщини не подобається тим кругам, де складався сей другий. Сама собою приходить на думку аналогія з засудом хапчивості Ігоря в його відносинах до деревлян, зазначеним вище, і насувається питання: чи не з того ж джерела, зв'язаного з конкуренцією Свенельдового роду з Ігоревим, виходить і ся критика ¹.

Поки Святослав воює в Болгарії, прийшли на Русь печеніги і обступили Київ, так що з великою бідою вдалось устояти против них:

«И послаша Кияне къ Святославу глаголюше: «Ты, княже, чужей земли ищешь и блюдешь, а своєю ся лишивъ. Мало насъ не възяша Печенѣзи, и матеръ твою и дѣтий твоихъ. Аще не поидеши ни оборониши насъ, да пакы ны возьмутъ. Аще ти не жаль отчины своєю, ни матере стары сущи, и дѣтий своихъ?»

Святослав послухав сього докору, прибув до Києва і відігнав печенігів, але ся очевидна гроза, яка насувалась на Русь від степу, не зробила його більш дбалим про свою вітчину. «Жалував» біди, яка сталась від печенігів, але таки сам лишитися і стерегти Києва не хотів:

¹ Я вказав на різницю сих двох оцінок в Історії, I, с. 459. Шахматов здогадувавсь, що перша, більш панегірична, походить з болгарського джерела, друга — більш холодна і критична — з місцевого, руського. Я вказав там на повну неправдоподібність такого болгарського джерела.

«Рече Святославъ къ матери своей и къ боярамъ своимъ: «Не лю-бо мы естъ Киевѣ быти, хошю жити Переяслави на Дунаи, яко то естъ среда земли моея, яко ту вся благая сходятся: отъ Грекъ злато, паволокы, вина, оwoшеве разноличныя, ис Чехъ же изъ Угоръ сребро и ко-мони, изъ Руси же скоро и воскъ, медъ и челядь».

Ледве вдається його намовити, щоб зівстався поховати матір, що разболілась смертельно. Ледве поховавши, роздав волості синам і пішов назад до Болгарії. Розгромивши болгар і греків, рішається іти на Русь тільки на те, щоб звідти привести більше дружини для забезпечення своїх нових позицій:

«Видѣвъ же мало дружини своєю, рече въ собѣ: «Єда како прельстивше избиють дружину мою и мене». Бѣша бо мнози погibli на полку. И рече: «Понду въ Русь, приведу боле дружины». И поиде въ лодняхъ».

Пізніший редактор літопису, котрому впали до рук умови київських князів з Візантією і треба було вставити і умотивувати умову Святослава з Цімісхієм, вкладає йому в уста розважніші міркування: Святослав уважає, що по тім як греки згодились йому давати дань, сим можна й задовольнитись і зістатись на Русі, «коли ж [цар] не буде давати дані правильно, то, зібравши більше війська, знову підемо з Русі на Царгород». Але се розминається з характеристикою епічної традиції, в котрій Святослав, як і Ігор, гине жертвою захланності:

«Послаша Переяславѣци къ Печенѣгомъ глаголюще: «Се идеть вы Святославъ въ Русь, вземъ имѣние много у Грекъ и полонѣи бещисленѣ, съ маломъ дружины». Слышавше же Печенѣзи заступиша пороги. И рече ему воевода отень Свѣнгельдъ: «Поиди, княже, на конихъ около, стоять бо Печенѣзи в порозѣхъ». И не послуша его и поиде въ лодьяхъ. И приде Святославъ къ порогамъ, и не бѣ лѣзѣ проити порогъ. И ста зимовати в Бѣлобережьи. И не бѣ у нихъ брашна уже, и бѣ гладъ великъ, яко по полугривнѣ голова коняча. И зимова Святославъ ту. Веснѣ уже приснѣвъши, поиде Святославъ въ пороги. И нападе на нь Куря, князь печенѣжский. И убиша Святослава, възьяша главу его, и въ лѣбѣ его съдѣлаша чашю, оковавъше лобъ его, и пияху в немъ».

Пізніші історичні збірники розвивають сю тему — чи на підставі якоїсь писаної традиції, нам досі не звісної, чи влучно потрапляють в тон старого епосу. На чаші, зробленій з черепа Святославого, зроблено напис: «чюжихъ ища, своя погуби». Чашу переходять донині в скарбі князів печенізьких, і молоді п'ють з неї на весіллях, в коморі, примовляючи: «Який сей чоловік був, котрого се череп, такий нехай буде і той, що родиться від нас».

І так знов тут виступає антитеза мудрого Свенельда, який таки урятував свою дружину, промкнувши на конях

до Києва, і нерозважного, захланного Святослава, який пожалував кинути свої багажі, забрані від греків і болгар багатства, і марно згинув з своєю дружиною, зоставивши тільки славу сліпої хоробрості і авантюричності. Вона дає нам ключ, відки йде ся критика Святославової діяльності і взагалі критичне освітлення політики київської династії.

В сю історію входить епізод з іншого епічного циклу — русько-печенізьких відносин, хронологічно перший в тім роді. Мотив — малолітній богатир. Як ми знаємо, він незвичайно популярний в усній поезії і в літописній традиції представлений цілим рядом фрагментів. Сей перший епізод в літописі приложений до часів Святославової війни в Болгарії, але се зв'язок доволі механічний, правдоподібно, зроблений самим літописцем. Справедливо завважено, що печеніги в сім епізоді сподіваються приходу князя з-за Дніпра, зі сходу, а не від полудня, з Болгарії: коли за Дніпром дружина почала трубіти, печеніги думають, що се йде князь. Чи в епосі розумівся Святослав, чи взагалі князь, се теж може бути всяко.

Тема оповідання — перехитрення дурних печенігів, які застудили Київ в дуже трудній хвилі, зовсім безборонним, але випустили з рук. В оповіданні сполучаються два мотиви, окремі і самостійні — хитрощі хлопця, який пробився через печенізьке військо, і хитрощі воеводи, який умів удати наближення княжого війська і змусити сим страхом орду до відступу. Наслідком сполучення різних мотивів виїшли деякі непослідовності в фразеології, які стараюся усунути:

«Оступиша Печенъзи градъ вѣ силѣ велицѣ, бещисльно множество около града. И не быше лъзѣ из града вылѣзти, ни вѣсти послати. Изнемогаху людѣе гладомъ и водою — не быше лъзѣ коня напоити на Лыбеди Печенъгы [через печенігів]. Собравшеса людѣе оная страны Днѣпра в лодьяхъ, об ону страну стояху, и не бѣ лъзѣ внити вѣ Киевъ ни единому ихъ, ни из града к онѣм. И вѣстужиша людѣе вѣ градъ и рѣша: «Нѣсть ли кого, иже бы могль на одну страну донти и рещи имъ: «Аще не подступите заутра, предати ся имама Печенъгомъ». И рече единъ отрокъ: «Азъ преиду». И рѣша: «Иди». Онъ же изиде изъ града с уздою и ристаше сквозѣ Печенъгы и глаголя: «Не видѣли коня никтоже?» Бѣ во умѣя печенъжскы и мняхуть ѣ своего. И яко приближися к рѣцѣ, свергъ порты сунуся вѣ Днѣпрѣ, и побреде. Видѣвши же Печенъзи устремшася на нь стрѣляюще его и не могоша ему ничтоже створити. Они же видѣвше с оная страны и приѣхаша в лодьи противу ему и взяша ѣ в лодью ѣ привезоша ѣ къ дружинѣ. И рече имъ: «Аще не подступите заутра къ городу, предати ся хотять людѣе Печенъгомъ»».

Наступає друге оповідання, логічно досить слабо зв'язане з попереднім. Героєм виступає воевода задніпрянського війська Претич, який думає не про те, як би визволити від

голоду і згаги обложеною людністю, а тільки — вирятувати княжу родину:

«Рече же воевода их Претичь: "Подступимъ завтра в лодяхъ и попадше княгиню и княжичъ, умчимъ на сю страну. Аще ли сего не створимъ, погубити ны иматъ Святославъ". Яко бысть завтра, всѣдше въ лодыи противу свѣту и вѣструбиша вельми. И людье въ градъ кликнуша. Печенѣзи же мнѣша князя пришедша, побѣгоша разно отъ града. И изиде Ольга со унуки и с людми к лодьямъ.

Видѣвъ же се князь печенѣжский, вѣвратися единъ къ воеводѣ Претичю и рече: "Кто се приде?" И рече ему: "Людье оная страны". И рече князь печенѣжский: "А ты князь ли еси?" Онъ же рече: "Азъ есмь мужъ его, и пришель есмь въ сторожѣхъ, и по мнѣ идетъ полкъ со княземъ, бес числа множество". Се же рече грозя имъ. Рече же князь печенѣжский ко Претичю: "Буди ми другъ". Онъ же рече: "Тако створю". И подаста руку межю собою. И вѣдасть печенѣжский князь Претичю конь, саблю, стрѣлы. Онъ же дасть ему бронѣ, шить, мечъ. И отступиша Печенѣзи отъ града".

Далі останки Свенельдової епопеї переплітаються з епічною традицією про усобицю Святославичів. Кілька окремих тем виступають зовсім виразно, але розмежувати їх нелегко; під руками книжників-редакторів вони стратили занадто багато і звелись не раз до голих схем.

Свенельдова епопея відчувається в сих епізодах:

Свенельдич Лют на ловах стрівся з Святославичом Олегом, князем деревським, і довідавшись, що се Свенельдич, Олег убив його. Свенельд, що став першим воеводою Ярополка по смерті його батька, бажаючи відомститися за смерть сина, намовляв Ярополка на Олега: йти на нього походом і забрати його волость. Ярополк справді пішов походом на Деревську землю. В битві під Вручим Олега погромлено, і сам він згинув, упавши з мосту в рів, серед стиску, який стався на мості¹. Коли Ярополк довідався про се, він велів розшукати бодай трупа його. Зрана і до полудня

¹ Ся катастрофа на мості дала привід зв'язати з сим епізодом билнну історію про Вольгу, котрого дружина, «силушка великая», погинула на «поддѣльныхъ мосточках», пороблених мужиками гуршівськими, як він пішов добувати від них «получку»: «мосточки всѣ надломилися», і «сила вся въ рѣченькѣ подвалялася» (Пѣсни, собр. Рыбниковымъ, I, ч. 4). Безсонов, видаючи сю билнну, висловив здогад, що тут мова про Олега Святославича, і город Гуршівець (вар. Гурчевець, Куржевецъ і т. д.) — се літописний Вручій (Овруч). Далше пішли, розвиваючи сю гіпотезу, Квашнін-Самарін і Шахматов: городи, отримані Вольгою від Володимира: Гурчевець, Оріховець і Крестьяновець — вони толкували як Вручій, Корчеськ і Коростень і підтримували гадку про зв'язок билнного оповідання з історією Олега Святославича. Я, можливо, ще повернуся до сього здогаду, тут тільки зазначу ідейний зв'язок сього епізоду з епосом про деревлян і Свенельда в мотиві про відпор, який ставиться людністю княжій дружині при зборі дані,—я вказував на се в своїх раніших працях.

витягали трупи з рову, і нарешті, на самім споді, знайшли тіло Олега, винесли й положили на коврі. І прийшов Ярополк, плакавсь над ним, і сказав Свенельдові: «Бачиш, сього хотів ти?»

В старшій версії літопису історії про смерть Люта нема, ініціатором походу на Олега, нічим не мотивованого, являється злий геній Ярополка, воевода Блуд, він підбиває його на Олега, а потім зраджує для Володимира. Очевидно, пізніший редактор, щоб умотивувати війну з Олегом, використав Свенельдову епопею, яка продовжувала сим епізодом історію старої ворожнечі двох династій. Але кінець її для нас пропав. Дослідники, старші і новіші, досить дотепно пробували її зв'язати з історією Володимира і його перемоги над Ярополком: Малуша, мати Володимира, і Добриня, її брат і опікун, за поміччю різних кон'юктур і поправок літописного тексту робилися дітьми Мала, князя деревського, або Мстиші Свенельдовича, і Володимир, Свенельдів внук по матері, в останнім рахунку, убиваючи Ярополка, убійника Олегового, ставав ніби месником покривдженої Деревської землі і Свенельдової династії. Але все се занадто гіпотетичне¹.

Поетичні твори Володимирового циклу. Війна Ярополка з Олегом в кожному разі служить прелюдією першого Володимирового виступу. Вона накликає на Ярополка похід Володимира: він злякавсь, що за Олегом прийде черга і на нього, тому заздалегідь вибрався за море: шукати варязької помочі на Ярополка. Як в дійсності, з історичного становища, треба розуміти сей конфлікт, про се я говорив на іншій місці і тут не вважаю потрібним повторяти. Зовсім справедливо помічено було, що на представлення сеї усьобиці Святославичів вплинула пізніша і свіжіша в пам'яті літописців усьобиця Володимировичів: побивання братів Святополком, роля Ярослава новгородського як конкурента київського «збирача земель» і т. д. Се відчувається в характеристиках і стилізації. Чорною фігурою того епосу, про котрий хочу говорити, виступає фігура Блуда, як в пізнішій усьобиці вся чорнота зібрана на Святополку. Епос, очевидно, мав завданням змалювати постать такого злого дорадника-погубителя, одного з таких, «котрі, прийнявши від князя або господина честь або дари, мислять на голову і пагубу свого князя», як се пояснює літописець в своїм коментарі до своїх витягів з сього епосу (коментар сей, розуміється, упускаю):

¹ З старшої літератури статті Прозоровського і Срезневського в «Заянских Петерб. акад.», т. V, з новішої — згадані праці Шахматова (с. 135). Про сі згоди в Історії, I, с. 469—470.